

В. В. Ільчук, А. М. Коломієць

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

У статті визначено особливості професійної діяльності сучасних викладачів вищої школи в Україні. Окреслено можливі шляхи їхнього професійного самовдосконалення. Звернено увагу на значущість для сучасного викладача постійного підвищення його кваліфікації.

Ключові слова: викладач вищої школи, професійне самовдосконалення, якість науково-педагогічних кадрів.

Постановка проблеми. Якість науково-педагогічних кадрів відіграє визначальну роль в умовах трансформації суспільства, яке характеризують значні зміни в усіх його підструктурах, і виникнення нових соціально-економічних відносин. Основна соціальна функція викладачів вищої школи – відтворення продуктивних сил, розвиток інтелектуального й духовно-етичного потенціалу суспільства. Цим і визначається роль і значення викладацької праці в ієрархії професійних цінностей. З психолого-педагогічних позицій важливість професії викладача зумовлюється можливістю впливати на розвиток і становлення студентів на основі професійної компетентності, волі, авторитету. Це накладає на викладача досить високу відповідальність.

Проте практика свідчить, що є ще багато проблем у роботі викладачів. Сьогодні від процесу викладання вимагають взаємодії, співпраці, співробітництва між педагогом і студентом, що, у свою чергу, висуває перед педагогом завдання використання нових форм, методів, прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Нині кожен викладач розуміє важливість розроблення й упровадження в педагогічну практику досконаліших методик і технологій навчання, що забезпечує підвищення якості навчання, активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їхніх розумових здібностей і формування необхідних компетентностей.

Усе це потребує від викладачів ВНЗ не лише певних природних здібностей і таланту, значних розумових, фізичних, емоційних і часових витрат, а й готовності до постійного самовдосконалення та професійного саморозвитку.

Аналіз наявних досліджень проблеми. Проблема підвищення якості науково-педагогічних кадрів турбує нині науковців усіх провідних країн світу. Науковці і практики різних країн звертають увагу на те, що останніми роками в професійному середовищі викладачів вищої школи спостерігається посилення професійних деформацій, професійне вигоряння, що негативно впливає на підготовку студентів [2; 3; 7]. Структурні зміни у сфері професійної освіти пов'язані із злиттям вищих навчальних закладів, зменшенням їх фінансування. Загроза скорочення викладачів унаслідок зменшення кількості студентів погіршує соціально-психологічний клімат на кафедрах ВНЗ і навіть призводить до виникнення ситуацій мобінгу (психологічного тиску на викладача з метою позбавлення від нього як від конкурента) [1, с.119]. Така ситуація є деструктивним чинником, що не дає можливостей ані для розвитку професіоналізму професорсько-викладацького складу, ані для розвитку самого ВНЗ.

Науковці Франції зазначають: необхідно забезпечити більшу відповідність викладача вимогам цивілізації початку XXI століття, освіта викладача має бути складовою частиною неперервного навчання. Німецькі науковці наголошують на необхідності

© В. В. Ільчук, А. М. Коломієць, 2013

електронного навчання в професійній діяльності викладачів, кореляції змісту навчальних програм із сучасним рівнем науково-технічного знання, економічними реаліями суспільства на національному і планетарному рівнях [8].

Невирішені аспекти проблеми. Незважаючи на зростання складності завдань, що стоять нині перед викладачами вищої школи, та появу нових проблем у їхній діяльності, питання підвищення якості науково-педагогічних кадрів не знаходять достатнього розв'язання в педагогічних дослідженнях.

Мета статті – визначити можливі шляхи підвищення якості науково-педагогічних кадрів у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що від професіоналізму педагогів ВНЗ залежить соціальний і особистісний розвиток студентів, їх самовизначення, самореалізація, життєві і професійні плани, так само як і якість їхнього навчання. Реорганізація освітнього середовища дозволяє змінити функції викладача, який будуватиме освітній процес не на передаванні знань і інформації студентам, а на активізації їхньої самостійної дослідницької діяльності. Така організація освітнього середовища ускладнює вимоги до професійної компетентності педагога і припускає володіння і використання ними у своїй практиці інноваційних форм, методів і технологій навчання. Творчий підхід до педагогічної діяльності і володіння методами дослідницької діяльності визначають успішність усього освітнього процесу. Здатність викладача виявити освітні проблеми та знайти оптимальні шляхи їхнього розв'язання є умовою ефективності його роботи, чинником, що визначає його професійне зростання.

Основними завданнями викладача вищої школи завжди були такі:

- розроблення й модифікація навчальних програм, підготовка навчальних курсів відповідно до чинних вимог;
- проведення лекційних занять, тьюторіалів, семінарів, лабораторних занять;
- стимулювання дискусій для розвитку незалежності мислення студентів;
- контроль за виконанням студентами практичних робіт;
- організація, проведення та оцінювання екзаменаційних робіт і тестів;
- керівництво науково-дослідницькими роботами студентів;
- дослідження і розроблення концепцій, теорій і операційних методів для використання їх у відповідних галузях;
- підготовка підручників, навчальних матеріалів, статей;
- участь у роботі конференцій і семінарів;
- участь в ухваленні рішень, що стосуються діяльності навчальних відділень;
- надання допомоги в самостійній діяльності студентів.

Проте в умовах інформаційного суспільства професійні завдання викладачів вищої школи ускладнюються. Інформатизація, як провідна тенденція соціально-економічного прогресу розвинених країн, є об'єктивним процесом у всіх сферах людської діяльності, у тому числі в освіті. Очевидно, що викладач вищої школи має бути готовим до використання якнайширшого спектру можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, до здійснення інноваційної педагогічної діяльності. Інноваційна діяльність ВНЗ породжена необхідністю вдосконалення викладання, потребою в оновленні змісту навчальних курсів і оцінювальної практики.

Отже, завдання, що виконують викладачі ВНЗ, мають високий рівень складності. Це вимагає від науково-педагогічного персоналу не лише високого рівня компетентності, а й волі посідати передові позиції, виходячи з етичних цінностей відповідно до вимог якості. Наведений перелік завдань показує, що викладач ВНЗ має володі-

ти здібностями дослідника, організатора, оратора, психолога, логікою навчально-виховного процесу, бути висококваліфікованим фахівцем у своїй предметній галузі та ерудитом в інших галузях знань. Тобто викладач ВНЗ – це особа, яка за змістом своєї професійної діяльності повинен мати сукупність якостей, доступних мало кому. Такої багатопланової, розгорненої кваліфікаційної характеристики не має жодна інша професія.

Соціально-економічні особливості викладацької діяльності свідчать про те, що її мотивація здебільшого є не такою, як в інших професіях. Домінуючі професійні мотиви викладачів ВНЗ – це усвідомлювані внутрішні імпульси, що спонукають викладача до активної професійної діяльності та уважного ставлення до своїх професійних обов'язків. Компонентами домінуючих професійних мотивів є самопереосмислення, самовизначення та самореалізація [5, с.122].

Тому перед професійною педагогікою стоїть завдання розвитку творчих можливостей особистості викладача вищої школи, її самореалізації, самовдосконалення та професійного саморозвитку. Це означає, що його професійна діяльність має бути організована так, щоб впливати на розвиток не лише студентів, а й на свій власний. Для організації такої діяльності вважаємо за необхідне проаналізувати особливості праці викладача та психологічні причини прояву професійних деформацій.

До визначальних рис сучасного етапу розвитку педагогічної діяльності викладача вищої школи належить:

- ❖ зростання соціальної ролі професії викладача вищу, від якого нині суспільство вимагає підвищення якості задоволення не лише освітніх, а й соціальних потреб студентів;

- ❖ поява конкуренції серед професорсько-викладацького складу ВНЗ;

- ❖ демократизація педагогічної діяльності як перехід від авторитарної і одноманітної системи організації педагогічної діяльності до реального створення умов для кожного студента найповніше розкрити свої можливості й здібності;

- ❖ наявність інформаційно-цифрової нерівності між викладачами кафедри, між викладачами старшого покоління й студентами, між самими студентами;

- ❖ визнання необхідності неперервної педагогічної освіти, спрямованої на постійне особистісно-професійне самовдосконалення.

Проблема конкуренції серед викладачів пов'язана зі зменшенням фінансування українських ВНЗ, зменшенням кількості студентів, що призвело до необхідності скорочення викладачів [1, с.119]. Тому в суспільстві чи не вперше в історії виникло поняття конкурентоспроможності викладача вищої школи, на що звертають увагу російські дослідники В. Московський [4] і Ж. Шаймакова [6].

Поява конкуренції серед професорсько-викладацького складу ВНЗ зумовлена соціально-економічними, соціокультурними, психологічними та акмеологічними проблемами сучасної вищої школи, а також цілями модернізації та розвитку вищої освіти в Україні. В дослідженні Ж.Шаймакової [6] показано, що конкурентоспроможність викладача вищої школи – це інтегральна характеристика особистості викладача вищої школи, яка виражається в сукупності особистісно-професійних, індивідуальних і суб'єктивних якостей, що визначають успішність професійно-педагогічної діяльності з організації освітнього процесу у ВНЗ. Показниками успішності визначено, з одного боку, задоволеність викладачем своєю діяльністю і її результатами, успішна самореалізація викладача, реалізація особистісно-професійного потенціалу, які можна розуміти як об'єктивну підготовленість і суб'єктивну готовність брати участь в конкурентних відносинах, що виникають в умовах ринку освітніх послуг; з другого – формування

студентів як майбутніх конкурентоздатних фахівців, а з третього – визнання соціумом викладача як фахівця, який володіє оптимальним рівнем творчості й професіоналізму, викладацької майстерності і професійної самосвідомості, індивідуальним стилем діяльності і високим рівнем акмеологічного розвитку.

Щоб відповідати сучасним запитам і вимогам суспільства, окремим викладачам і вищим навчальним закладам в цілому доведеться докласти чимало зусиль.

Вважаємо, що в роботі кафедр мають знайти місце обговорення проблем конкурентності ВНЗ і викладачів вищої школи, що зумовлюють значні скорочення професорсько-викладацького складу у сфері вищої освіти. Такі обговорення мають забезпечити значний мотиваційний вплив на кожного викладача, на його усвідомлення власних перспектив і власного рівня конкурентоздатності.

Другим кроком у забезпеченні конкурентоспроможності викладачів вищої школи є залучення їх до інноваційної педагогічної діяльності. Це передбачає застосування викладачами інноваційних засобів, методів, форм і технологій навчання, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу.

Третім кроком визначаємо активну участь викладачів у науково-дослідній діяльності. Така діяльність зумовить необхідність опрацювання викладачами значних масивів науково-професійної інформації, ознайомлення з найсучаснішими науковими досягненнями у відповідній галузі, що все разом значно збагатить науково-педагогічний потенціал викладача вищої школи.

Нині, як показали наші спостереження, викладачам старшого віку вкрай складно адаптуватися до умов професійної діяльності в інформаційному суспільстві, користуватися електронними державними послугами й здійснювати соціальне спілкування. Молодь набагато швидше опановує комп'ютерний світ. Студенти максимально використовують увесь потенціал інформаційно - комунікаційних технологій для роботи, навчання, спілкування, одержання державних послуг, пошуку інформації і придбання товарів. Як свідчить активний розвиток соціальних мереж, багато молодих людей (переважно школярі і студенти) готові поділитися своїми знаннями й навичками. Більшість з них займають активну життєву позицію, розуміючи, що без знання ІКТ люди ні дуже складно жити й працювати в сучасному суспільстві.

У результаті поступово збільшується інформаційно-цифровий розрив між викладачами й студентами. Вважаємо, що цю проблему потрібно розв'язувати негайно з огляду ще й на те, що викладачі ВНЗ, як найінтелектуальніша ланка суспільства, мають стати ще й тією силою, яка спрямована на подолання інформаційно-цифрової нерівності не лише в освіті, а й у суспільстві загалом. Незважаючи на складність проблеми, професорсько-викладацький склад, як і раніше, має посісти найвищий рівень у системі освіти, зокрема й у сфері використання ІКТ.

Зрозуміло, що досягти цього буде вкрай важко, хоча б з огляду на певну інертність вищої школи, незважаючи на постійні заклики до інновацій. Очевидно, що в кожному ВНЗ необхідно організувати щось на зразок курсів підвищення кваліфікації, які б діяли постійно. Навчання на курсах пропонуємо здійснювати на основі використання інноваційних педагогічних технологій (інтерактивних, дослідницьких, проектних тощо), здійснюючи таким чином ще й методичну підготовку викладачів ВНЗ. Лише в цьому випадку можна сподіватися, що буде подолано інформаційно-цифровий розрив між викладачами і студентами та між викладачами в межах одного ВНЗ.

Інформаційно-цифрова нерівність є глобальною соціальною проблемою, що, звісно, відбивається й на системі освіти. Якщо цю проблему не вирішити у сфері освіти, то вона переросте в інформаційно-цифрову „прірву” і на загальнодержавному, і на

міжнародному рівнях. Якщо не вжити негайних кардинальних заходів, то подолати цю прірву скоро стане неможливим. Саме на вирішення цієї проблеми і мають спрямовуватись зусилля всіх ВНЗ та інших освітніх установ.

Не меншу роль у реалізації політики якості науково-педагогічних кадрів відіграє система управління службовою кар'єрою викладачів, визнання їхнього соціального статусу й фінансове забезпечення цього статусу. Важливим вважаємо сприяння адміністрацією науково-кар'єрному зростанню викладача вищої школи, створенню на кафедрах здорової конкурентної боротьби шляхом вироблення єдиних вимог і критеріїв. Корисною є система заохочень у вигляді зменшення навчального навантаження, збільшення періоду стажування, призначення премій та ін. Не менш значущим є також створення комфортних умов праці для професорсько-викладацького складу, шанобливе ставлення до кожного.

Висновок. Зміна стратегічних цілей освіти, послідовна демократизація вищої школи, впровадження педагогіки партнерства, швидкі темпи інформатизації, зміна технологій навчання – все це висуває перед педагогом вищої школи принципово нові завдання й вимагає від нього неперервного професійного самовдосконалення, а від адміністрації ВНЗ – створення сприятливих умов для самореалізації та самоствердження кожного викладача.

Подальшого дослідження потребують форми й методи підвищення кваліфікації викладачів вищої школи, організація обміну досвідом між різними кафедрами та ВНЗ.

Список літератури: 1. Дружилов С. А. Проблемы моббинга на кафедре вуза / С.А. Дружилов // Высшее образование в России. – 2011. – №6. – С.118-122. 2. Козлова А. Профессиональные деформации преподавателя / А. Козлова // Высшее образование в России. – 2007. – №3. – С.141-143. 3. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности /Л.М. Митина. М.: НПО “МОДЭК”, 2002. – 400 с. 4. Московский В.В. Формирование профессиональной успешности преподавателя высшей школы: автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.13 /Московский В.В. – М., 2007. – 20 с. 5. Чорна С.С. Домінуючі професійні мотиви викладача ВНЗ// Освіта, культура, наука як чинники інноваційного розвитку: Матеріали наук. конф. “Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій”. - Ч.3. – Суми: СОІППО, 2008. – С.120-122. 6. Шаймакова Ж. Б. Роль инновационной компетентности в развитии конкурентоспособности преподавателя высшей школы: дис. канд. псих. наук: 19.00.13./ Шаймакова Ж. Б. – Тамбов, 2009. – 248 с. 7. Юсипова Д. Р. Преподаватели российских вузов: обзор материалов государственной статистики и мониторинга экономики / Д. Р. Юсипова // Высшее образование в России. – 2008. – №2. – С.204-217. 8. Kremer H.-H., Sloane P. Virtuelle Seminare gestalten. In: Hohenstein A. / Wilbers K.: Handbuch E-Learning: Expertenwissen aus Wissenschaft und Praxis, Grundwerk Dezember, 2001.

Bibliography (transliterated): 1. Druzhilov S. A. Problemy mobbinga na kafedre vuza / S. A. Druzhilov // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2011. – №6. – S.118-122. 2. Kozlova A. Professional'nye deformacii prepodavatelja / A. Kozlova // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2007. – №3. – S.141-143. 3. Mitina L.M. Psihologija razvitija konkurentosposobnoj lichnosti /L.M. Mitina. M.: NPO “MODJeK”, 2002. – 400 s. 4. Moskovskij V.V. Formirovanie professional'noj uspešnosti prepodavatelja vysshej shkoly: avtoref. dis. ... kand. psih. nauk : 19.00.13 /Moskovskij V.V. – M., 2007. – 20 s. 5. Chorna S.S. Dominujuchi profesijni motivi vkladacha VNZ// Osvita, kul'tura, nauka jak chinniki innovacijnogo rozvitku: Materiali nauk. konf. “Innovacijnij rozvitok suspil'stva za umov kros-kul'turnih vzaemodij”. - Ch.3. – Sumi: SOIPPO, 2008. – S.120-122. 6. Shajmakova Zh. B. Rol' innovacionnoj kompetentnosti v

razvitiu konkurentosposobnosti prepodavatelja vysshej shkoly: dis. kand. psih. nauk: 19.00.13./ Shajmakova Zh. B. – Tambov, 2009. – 248 s. 7. Jusipova D. R. Prepodavately rossijskikh vuzov: obzor materialov gosudarstvennoj statistiki i monitoringa jekonomiki / D. R. Jusipova // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2008. – №2. – S.204-217. 8. Kremer H.-H., Sloane P. Vir-tuelle Seminare gestalten. In: Hohenstein A. / Wilbers K.: Handbuch E-Learning: Experten-wissen aus Wissenschaft und Praxis, Grundwerk Dezember, 2001.

УДК 37.07

В. В. Ильчук, А. Н. Коломиец

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

В статье определены особенности профессиональной деятельности современных преподавателей высшей школы в Украине. Очерчены возможные пути их профессионального самосовершенствования. Обращается внимание на значимость для современного преподавателя постоянного повышения его квалификации.

Ключевые слова: преподаватель высшей школы, профессиональное самосовершенствование, качество научно-педагогических кадров.

UDK 37.07

V. Ilchuk, A. Kolomiets

WAYS TO IMPROVE THE QUALITY OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF

In the article the features of professional activity of modern teachers of higher school are certain in Ukraine. Outlined the ways of their professional self-perfection are possible. It is paid attention to the importance of constant improvement of professional skill for the modern teacher.

Key words: teacher of higher school, professional self-perfection, quality of scientifically-pedagogical personnels.

Стаття надійшла до редакційної колегії 31.05.2013